

УДК 371.011
DOI: 10.24144/2524-0609.2025.56.73-76

Клепар Марія Василівна

доктор педагогічних наук, професор
кафедра початкової освіти та освітніх інновацій
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м.Івано-Франківськ Україна
mklepar10@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-1671-3710>

Матвєєва Наталія Олексіївна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра початкової освіти та освітніх інновацій
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м.Івано-Франківськ Україна
natalia.matveieva@pnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-8495-7074>

Чінчой Олександр Олександрович

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра природничих наук і методик їхнього навчання
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
м.Кропивницький, Україна
chinchoy.alexander@gmail.com,
<http://orcid.org/0000-0002-2572-1416>

ДО ПИТАННЯ АЛЬТРУЇЗМУ УЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Анотація. Сьогодення висуває нові вимоги до педагогічної діяльності, виокремлює завдання різної складності, які повинен вирішити учитель, як-от: організація навчання в умовах воєнних дій, поєднання дистанційної та очної форми, впровадження інновацій, здійснення педагогічного всеобучу, інтегрування дітей з особливими освітніми потребами та надання їм освітніх послуг. Підвищення ефективності інклюзивного навчання передбачає не лише обізнаність педагога, а й наявність важливих професійних й особистих якостей, чільне місце з-поміж яких посідає альтруїзм, що базується на визнанні особистості найвищою цінністю на Землі. Мета статті: розкрити функціонально-змістові складові альтруїзму сучасного учителя інклюзивного класу. Основними методами дослідження є: порівняльний аналіз наукових, навчально-методичних джерел, нормативно-правової бази; теоретичні та емпіричні, методи узагальнення. У результаті нашого дослідження ми дійшли висновку про потребу подальшого вивчення функціонально-змістових характеристик альтруїзму учителя інклюзивного закладу освіти та його трансформацій на різних етапах професійної його діяльності.

Ключові слова: альтруїзм, відданість, спрямованість, безкорисливість, особливі потреби.

Вступ. Освіта в демократичному суспільстві покликана сформулювати гідного громадянина – носія творчої спадщини минулого, активного, самодостатнього учасника суспільного розвитку держави. Цілеспрямоване набуття молоддю знань, умінь і навичок, їх трансформація в компетентність, з одного боку, сприяє особистісному культурному розвитку, а з іншого – подоланню невідповідності між фактичними вимогами ринку праці та професійними компетентностями людини. Вирішити ці завдання покликана саме освіта – відкрита, доступна, особистісно орієнтована, яка розкриває нові можливості прояву природних задатків та здібностей здобувача й сприяє подальшій його самореалізації в процесі життєдіяльності. Сьогодні освіта виступає гарантом забезпечення потреб держави у висококваліфікованих фахівцях, з одного боку, та є засобом розвитку індивідуального, особистісного в людині – з іншого. Натомість особливого значення набуває питання її ефективності розвитку, шляхів підвищення рівня та якості надання послуг, створення індивідуальної освітньої траєкторії кожного здобувача. Суспільні вимоги у XXI ст. вказують на нову роль та функції сучасного учителя, який повинен бути організатором, радником, фасилітатором, тьютором, коучем тощо. Йому належить вирішення низки актуальних завдань різної складності, як-от: організація навчання в умовах воєнних дій, поєднання дистанційної та очної форми, здійснення інноваційної діяльності та педагогічного всеобучу, інтегрування дітей з особливими освітніми потребами та надання їм

освітніх послуг тощо. Як показує практика, ці та інші важливі завдання щодо розвитку нової української школи здатен вирішити лише той педагог, який добре підготовлений, готовий систематично упродовж усього життя підвищувати свій професійний рівень, удосконалювати педагогічну майстерність, формувати нові уміння та навички, особистісно зростати. Сучасний освітній заклад потребує педагога, зорієнтованого на інновації та нові наукові досягнення, моніторинг власної системи роботи, конструктивне сприйняття нових ідей та досягнень, здатного визначати перспективу подальшого професійного і загального свого розвитку. А тому сьогодні актуалізуємо прагнення учителя до самоосвіти, самовдосконалення та самоактуалізації, самовідданої праці на благо українського народу та держави в цілому. Професійне зростання учителя в сучасних умовах – складний процес, який відбувається упродовж усієї діяльності та потребує системного підходу й концептуального осмислення. Професійні та особистісні якості, спрямованість практичної діяльності учителя сьогодні є визначальними щодо підвищення рівня та якості освіти й заслуговують, на наш погляд, на особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що проблема професійного рівня, майстерності, профілю учителя інклюзивного класу не нова й неодноразово розглядалась вітчизняними дослідниками. Цінними для нашого дослідження як наукові праці Г.Васяновича, Т.Гордієнко, І.Демченко, А.Доценко, А.Колупасової, І.Кузави, І.Луценко, І.Малишевської, О.Мартинчук,

Н.Пахомського, Н.Подлевської та інших. Питання альтруїзму педагога висвітлювали такі зарубіжні дослідники, як: А.Гоулднер, А.Фрейд, З.Фрейд, Е.Фромм, К.Хорні, Д.Майерс, С.Шварц та інші.

Метою статті є розкрити функціонально-змістові складові альтруїзму сучасного учителя інклюзивного класу. Методологічною основою дослідження є системний підхід до аналізу складових профілю учителя інклюзивного класу. Під час дослідження використано загальнонаукові **методи**, як-от: порівняльний аналіз наукових і навчально-методичних джерел, нормативно-правової бази; теоретичні та емпіричні, методи узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Складне й багатогранне питання професійного рівня та практичної спрямованості педагога нової української школи є ключовим у прогнозуванні та проектуванні майбутнього нашої держави. На цьому наголошують стрижневі нормативно-правові документи про освіту, як-от: Закон України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті», «Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року», Концепція Нової української школи, Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні тощо. Сьогодні освіта, з одного боку, гарантує освіченість громадян, чим забезпечує сталий розвиток, а з іншого – потребує відповідності вимогам часу та запитам здобувачів, підвищення професійного рівня педагогічних кадрів. Цікавими, на наш погляд, є твердження К.Роджерса («Freedom to learn for the 80's») про те, що основою змін у поведінці людини є її спроможність рости, розвиватись і навчатись з опорою на власний досвід. Як зазначає дослідник, неможливо змінити особистість лише шляхом передачі їй готового досвіду, а потрібно створити сприятливі умови її гармонійного розвитку. Запропонована модель *Person Centered Approach* акцентує увагу на особистості й визначає її головною постаттю в усіх сферах життєдіяльності. Ця ідея знайшла відображення в освіті, про що, зокрема, наголошує вчений А.Маслоу, вказуючи на те, що школа повинна допомогти дитині пізнати себе, визначити цінності, які узгоджуються з її «неповторною сутністю». Безумовно, це вказує на вимоги до діяльності учителя, досягнення ним високих шаблів свого розвитку, завоювання авторитету серед здобувачів та напрацювання власного іміджу. Педагог та організований ним освітній процес покликані озброїти базовими знаннями, ключовими вміннями та навичками, що дозволяють успішно подолати різні проблеми, попередити здобувачів про небезпеки життя.

Особливо гостро це стосується учнів з порушеннями розвитку, у яких слід формувати життєво важливі навички, вміння самообслуговування, підвищувати рівень готовності до життєвого самовизначення, соціалізації. Шлях розвитку кожної дитини – індивідуальний. Саме тому педагог нової української школи має відкрити індивідуальну сферу діяльності, у якій здобувач здатний досягти найвищих шаблів, проявити та реалізувати свій природний потенціал: «...кожна людина може досягти вищого ступеня всебічного розвитку – стати неповторним творцем не тільки матеріальних, а й духовних цінностей, якщо в ній розкрити її задатки, обдарування, таланти...» [5, с.290]. Заслугує на увагу не лише питання професійних якостей та умінь педагога, а й особистісних його рис, як-от: доброта, самовідданість, готовність до самопожертви, емпатія, альтруїзм, що підтримують здобувачів у процесі навчання, створюють сприятливе безпечне розвивальне середовище й нові можливості, мотивують до розвитку.

Вперше поняття «альтруїзм» було згадано у працях філософа О.Конта, який, протиставляв його людському

егоїзму й визначав на кшталт принципу «Живи для інших». Надалі поняття альтруїзму розглядалось й іншими філософами, соціологами та науковцями та набуло розвитку у світоглядних системах, що розкривали проблеми суспільної моралі. Так, «альтруїзм» трактувався як обмеження власних інтересів людини на користь суспільного інтересу й визначався моральною чеснотою особистості. У ХХ ст. феномен альтруїстичної поведінки людини досліджувався у психоаналітичних дослідженнях А.Фрейда, З.Фрейда, Е.Фрома, К.Хорні, які вважали його не чим іншим, як компенсаторним явищем захисту та «збереження слабкого Его від невротичної особистості» [2, с.167].

Досвід доводить, що виховання альтруїзму як моральної якості особистості здійснювалось на теренах України нашими пращурами, позаяк лежало в основі національних традицій, про що свідчить культурна спадщина нашого народу. Інтерес до цього питання відображений у низці праць вітчизняних педагогів-гуманістів та філософів, а саме: Г.Вашенка, І.Огієнка, С.Русової, Г.Сковороди, Т.Шевченка, Я.Чепіги, П.Юркевича. Донедавна у дослідженнях вітчизняних психологів та педагогів явище альтруїзму розглядалось через призму поведінкових дій та особистісної спрямованості (Л.Божович), аксіологічного підходу до особистості (З.Карпенко), морально-етичних якостей особистості (І.Бех, Ш.Амонашвілі) тощо. На сучасному етапі побутують різні наукові підходи й теорії щодо походження альтруїзму, як-от: соціальна (Д.Маєрс), особистісна (психологічна) (Дж.Аронфрід, В.Паскаль, М.Хофман); еволюційна (У.Гамільтон), етико-філософська тощо. Вони акцентують увагу на нормах взаємодії між людьми, емпатії, безкорисливому служінні, справедливості, повазі та співпраці як важливих складових моральної особистості.

Отже, *альтруїзм* (від лат. *alter* – інший) – це моральний принцип, що базується на безкорисливому прагненні до діяльності на благо інших, готовності до самозречення; система ціннісних орієнтацій, стрижневим мотивом і критерієм моральної оцінки якої виступають інтереси іншої людини або соціальної спільноти. Сучасний вітчизняний науковець В.Малиношевський зазначає, що альтруїзм є «назрілою проблемою у соціально-педагогічній площині...Ідея безкорисливого вчинку трансформується в тезу, що безкорисливість і альтруїзм – це не що інше як обов'язкова необхідність віддати Іншому все. І це все розуміється як: гроші, матеріальні цінності, зусилля, власний час...» [1, с.120]. Науковець характеризує основні стереотипи сучасності щодо альтруїзму, вказує на те, що в епоху наукового прогресу, швидкоплинності інформації й ринкових відносин альтруїзм немає місця. Однак, на думку дослідника «...для того щоб бути альтруїстом, суб'єкт має володіти специфічною визначеністю, тотожною з його буттям, яка обумовлює його світосприйняття, в тому числі сприйняття «Іншого», і предметно перетворювальну діяльність, в тому числі і по відношенню до «Іншого». Тобто мова про наявність специфічної визначеності, яка виступає для нього як внутрішня потреба і як початок причинно-наслідкового ряду у соціумі...Такою визначеністю, що має силу необхідності по відношенню до «Іншого», альтруїзм стає лише в тому разі, якщо постає як особистісна якість, яка має інтенційний, антиципований і суб'єктивно необхідний характер та діяльнісно виражається у вчинку...» [1, с.122]. Зарубіжні науковці Д.Клері, А.Омото, М.Снайдер виокремлюють основні чинники впливу на прояви альтруїстичної поведінки, до яких відносять: когнітивні (бажання краще пізнати інших людей, особливості взаємодії із ними); морально-етичні (прагнення діяти відповідно до усталених норм і правил, цінностей; небайдуже ставлення до ін-

ших); особистісні (уникнення у такий спосіб проблем, бажання позбутися відчуття провини, потреба підвищення власної самооцінки); соціальні (прагнення бути активним членом суспільства, приймати участь у громадських справах, впливати на суспільний розвиток); кар'єрні (прагнення налагодити зв'язки, необхідні для подальшого кар'єрного зростання) [3, с.138].

Альтруїзм педагога інклюзивного класу виступає моральною чеснотою, соціально-значущою його якістю й характеризується наступними складовими: а) гуманістичний світогляд та переконання, визнання цінності іншої людини (принцип дитиноцентризму в освіті), наслідування загальнолюдських цінностей; б) готовність до здійснення безкорисливої діяльності, спрямованої на іншого; в) усвідомленість себе як суб'єкта взаємодії,

здатного змінювати життя іншої людини та соціуму на краще; г) вмотивованість (мотиви співчуття, співпереживання, надання допомоги). Характерно, що співчуття виступає особистою детермінантою педагога, своєрідним джерелом співпереживання його за долю здобувача освіти, що обумовлює прагнення йому допомогти, підтримати, посприяти у вирішенні завдань чи подоланні певних труднощів у процесі навчання [4, с.56].

Характерними ознаками альтруїстичної поведінки особистості вважають: добровільність дій, безкорисливість, прагнення створення благ для інших, емоційність сприйняття інших через співчуття, симпатію, готовність допомогти тощо. У цілому виокремлюють наступні основні компоненти структури педагогічного альтруїзму (рис.1):

Рис.1. Складові педагогічного альтруїзму в умовах інклюзії

Як правило ці та інші риси особистості педагога, готового до альтруїзму, визначаються способом його життя та світоглядом й водночас формуються у ході професійної діяльності. З одного боку, альтруїзм педагога розвивається і видозмінюється в процесі його взаємодії та співпраці з іншими фахівцями, здобувачами освіти, батьками, а з іншого – включення інших учасників освітнього процесу у систему доброчинної діяльності слугує формуванню у них цієї ж значущої якості. Характерними показниками діяльності учителя, якому властивий альтруїзм, є особистісна спрямованість на задоволення потреб учнів з різними нозологіями, відсутність егоцентричних інтересів, готовність діяти безкорисливо заради досягнення високих результатів гармонійного їхнього розвитку, наближення до якомога вищого рівня розвитку однолітків, підвищення якості життя. Ці та інші аспекти є свідченням своєрідного домінування у системі ціннісних орієнтацій учителя, наявності ідеалів вищого ґатунку, які спрямовують й визначають його існування у цілому, надають нового змісту професійній діяльності, сприяють становленню педагога у соціальному, творчому та духовному вимірах.

У цілому альтруїзм педагога інклюзивного класу базується на гуманістичній філософії інклюзивної освіти й втілюється у практичній його діяльності. Це передбачає вирішення стрижневих завдань інклюзивного навчання з урахуванням цінності особистості здобувача, його навчальних можливостей та специфіки розвитку, виду й складності порушення, індивідуальних і вікових особливостей, природного потенціалу, потреб та інтересів. Важливо зауважити, що альтруїзм сучасного вчителя інклюзивного закладу освіти неможливий лише у площині спілкування та взаємодії, споглядання за фізичними «стражданнями» чи різного роду труднощами учнів з особливими освітніми потребами. Як особистісна якість учителя, він повинен відображатися в конкретних вчинках та діях, цілісній системі суб'єкт-суб'єктних відносин. Практична робота учителя в умовах інклюзивного освітнього середовища повинна мати соціально ціннісний зміст, бути спрямована на якісні зміни в усіх структурних компонентах освітнього процесу, як-от: спілкування, взаємодія, психолого-педаго-

гічний супровід, підтримка й допомога, сприяння соціалізації, співпраця тощо.

Цікаво, альтруїзм, що формується у процесі роботи з дітьми з різними нозологіями, має певні переваги по відношенню до його носія, тобто учителя. У контексті означеного цінними є філософські погляди Ж.Сартра про те, що індивідуальна свобода людини напругу залежить від свободи інших, так само як свобода інших – від нашої. Це дозволяє стверджувати, що цінність власного буття залежить від того, чи є буття інших людей для нас важливим так само, як знецінення буття інших впливає на знецінення власного буття. Необхідність робити добрі справи (підтримувати здобувачів з особливими освітніми потребами у подоланні ними різного роду труднощів, надавати допомогу у організації комунікації з однолітками, пізнанні себе, підвищенні самооцінки, самореалізації та соціалізації) наповнює зміст професійної та особистої життєдіяльності педагога усвідомленням власної значущості, долає відчуття самотності (особливо в учителів похилого віку), відволікає від негативних впливів та стресових ситуацій, удосконалює соціальну компетентність та формує інше, ціннісне ставлення до себе, власної родини, професійної діяльності, життя у цілому. Альтруїзм учителя інклюзивного класу розвиває його гуманістичну свідомість, прищеплює мотивацію до безкорисливих справ, доброчинності, підтримки всіх без винятку здобувачів, реалізації педагогіки «ненасилля», втілення в життя загальнолюдських цінностей й пріоритетів, що популяризують особистість та її роль.

Висновки. Досі частково дослідженими в наукових колах є проблеми механізмів формування альтруїзму, психолого-педагогічних засобів та умов його розвитку як моральної та соціально значущої якості, чинників впливу на його появу в структурі ціннісних орієнтацій особистості педагога, емпіричний аспект питання. Перспективи подальших розвідок полягають у визначенні функціонально-змістових характеристик, спрямованості трансформацій та модифікацій альтруїзму педагога з урахуванням впливу основних завдань освіти й суспільних вимог, особистісного та професійного його розвитку.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувалися при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Малиношевський В.Р. Соціально-педагогічні орієнтири виховання альтруїзму. *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 2. С.119-124.
2. Малиношевський В.Р. Феномен альтруїзму у соціально-педагогічному дискурсі. *Збірник наукових праць*. 2012. Вип.16. № 1. С.165-173.
3. Рідкодубська А. Альтруїзм як педагогічна категорія. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип.17. С.136-140.
4. Стойко К. Динаміка проблеми альтруїзму як психолого-педагогічної категорії. *Освітлогічний дискурс*. 2018. № 3-4 (22-23). С.56-64.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори у 5-ти т. Київ: Рад. Школа, 1977. Т.3. 670 с.

References

1. Malynoshevskiy, V.R. (2014). Sotsialno-pedahohichni oriientyry vykhovannia altruizmu. [Socio-pedagogical guidelines for educating altruism]. *Psykhologo-pedahohichni nauky*, 2, 119-124. [in Ukrainian]
2. Malynoshevskiy, V.R. (2012). Fenomen altruizmu u sotsialno-pedahohichnomu dyskursi. [The phenomenon of altruism in socio-pedagogical discourse]. *Zbirnyk naukovykh prats*, 16 (1), 165-173. [in Ukrainian]
3. Ridkodubskaya, A. (2014). Altruizm yak pedahohichna katehoriia. [Altruism as a pedagogical category]. *Pedahohichniy dyskurs*, 17, 136-140. [in Ukrainian]
4. Stoiko, K. (2018). Dynamika problemy altruizmu yak psykhologo-pedahohichnoi katehorii. [Dynamics of altruism issue as a psychological and pedagogical category]. *Osvitolohichniy dyskurs*, 3-4 (22-23), 56-64. [in Ukrainian]
5. Sukhomlynskiy, V.O. (1977). *Vybrani tvory u 5-ty t* [Selected works]. Radyanska Shkola. [in Ukrainian]

Статус статті:

Отримано: 21.03.2025 Прийнято: 24.04.2025 Опубліковано: 05.05.2025

Klepar Maria

Doctor of Pedagogical Sciences, professor

Department of Pedagogy of Primary Education

Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Matveieva Nataliia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Department of Pedagogy of Primary Education

Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Chinchoy Oleksandr

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Department of Natural Sciences and Their Teaching Methods

Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, Ukraine

ON THE ISSUE OF ALTRUISM OF THE INCLUSIVE CLASSROOM TEACHER

Abstract. The present day puts forward new requirements for pedagogical activity, identifies tasks of varying complexity that a teacher must solve, e.g.: organizing training in conditions of military operations, combining distance and face-to-face forms, introducing innovations, implementing pedagogical universal education, integrating children with special educational needs and providing them with educational services in a general secondary education institution. Increasing the effectiveness of inclusive education requires not only a high level of knowledge of the teacher, the presence of inclusive competence but also important professional and personal qualities with altruism based on recognizing an individual as the highest value. The article aims to reveal the functional and substantive components of the altruism of a modern inclusive classroom teacher. Research methods: comparative analysis of scientific, educational, and methodological sources, regulatory and legal framework, theoretical and empirical, generalization methods. The essence of the concept of «altruism» as a moral principle is based on a selfless desire to act for the benefit of others, readiness for self-denial, a system of value orientations, the main motive and criterion of moral assessment of which are the interests of another person or social community. The main characteristics and signs of altruistic activity of a teacher of an educational institution with inclusive education are highlighted. The cognitive, moral, personal, social, and other characteristic motives of the teacher that encourage selfless activity for the benefit of students with special educational needs are identified. Humanistic worldview, readiness for selfless action, awareness of the value of another person, and motivation lie at the basis of the altruism of an inclusive class teacher. The altruism of an inclusive class teacher develops humanistic consciousness, motivates selfless deeds and charity, supports all applicants without exception, implements the pedagogy of «non-violence», embodies in life universal human values and priorities, popularises an individual and role in the life of society.

Keywords: altruism, devotion, direction, selflessness, special needs.